

Але без допомоги могутнього союзника добитися позитивного результату у справах автономії, які були пріоритетними, не вдалося, що й показали парламентські вибори 1924 р.²³. Фактично РХ(З)П підтримувала проурядовий блок аграрних партій і згідно з голосуванням виборців посіла тільки восьме місце з 5% голосів. Це означало, що жодного мандату ні в парламент, ні в сенат представники цієї партії не могли отримати²⁴. Невтішні наслідки для РХ(З)П змушували її керівництво зробити необхідні висновки і змінити політичну стратегію. За свою чотирирічну діяльність вона не зуміла повністю реалізувати намічені плани і була змушена визнати свою неспроможність самостійно впливати на політичну ситуацію в краї. Тому вирішили реорганізувати її в Християнсько-Народну Партію, що відкрило більші можливості для пошуку союзників як у краї, так і серед загальнодержавних партій. Потрібно відмітити, що цей маневр був вдалим.

Таким чином, упродовж 1920–1924 рр. із середовища політичних партій, які діяли в Закарпатті, більш чітко вираженим захисником проукраїнських інтересів була тільки Руська Хліборобська (Земледільська) Партія. Це була суто крайова політична організація з досить сталою програмою і вміло сформульованими вимогами. Незважаючи на її офіційну лояльність до чехословацької влади, вимоги найшвидшої реалізації автономних прав базувалися на національно-політичній орієнтації на єдність українського народу по обидва боки Карпат. Їхні бажання й ідеї пізніше втілювалися в діяльності інших проукраїнських партій тогочасного Закарпаття і знайшли врешті-решт своє логічне завершення становленням Карпатської України в березні 1939 р.

¹ Sobota E. *Ľstava republiky Československij*. — Praha, 1926. ² Державний архів Закарпатської області. — Ф.72, оп.2, од. зб.5, арк.4. ³ Там само. — Од. зб.1, арк.3. ⁴ Там само. — Ф.1146, оп.1, од. зб.3. ⁵ Там само. — Ф.29, оп.3, од. зб.33, арк.10. ⁶ Там само. — Арк.10–11. ⁷ Там само. — Ф.1056, оп.1, од. зб.91, арк.3. ⁸ Там само. — Арк.14. ⁹ Статут і програма Руської Хліборобської (Земледільської) Партії. — Ужгород, 1920. ¹⁰ *Добоси I*. Історія української журналістики Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. — Івано-Франківськ, 1995. — С. 20. ¹¹ Руська Ніва. — 1921. — 11 авг. ¹² Там само. ¹³ Росоха С. Союз Карпатської України. — Вінніпег, 1949. — С. 14. ¹⁴ Руська Ніва. — 1921. — 11 авг. ¹⁵ Там само. ¹⁶ Там само. — 3 новембра. ¹⁷ Нариси історії Закарпаття. (1918–1945). — Ужгород, 1995. — Т.2. — С.130. ¹⁸ ДАЗО. — Ф.1146, оп.1, од. зб.11. ¹⁹ Руська Ніва. — 1923. — 22 берез. ²⁰ Там само. ²¹ Там само. ²² Там само. ²³ ДАЗО. — Ф.29, оп.3, од. зб.310, арк.89. ²⁴ Шляхом Жовтня: Зб. док. — Ужгород. — 1961. — Т.2. — С.25–28.

Надійшла до редколегії 08.10.01

З.В.Захожай

БОРІТЬБА ЗА УКРАЇНСЬКУ ОСВІТУ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ В 20–30 рр. ХХ ст.

Проаналізовано стан розвитку української освіти у Східній Галичині в 1920–1930-рр.

The development status of Ukrainian education in Eastern Galitichina in 1920-30 is analyzed.

Польська влада після загарбання Східної Галичини під особливу увагу взяла питання — не допустити збільшення української інтелігенції в краї, яка і так становила лише 1% (15 тис.) зайнятого українського населення. Тому уряд Польщі з перших днів узявся за шкільництво. Уряд сподівався, що потрібна для них система шкільництва виховуватиме з неполяків відданих громадян Польської держави. 31 липня 1924 р. було затверджено так званий “кресовий” закон, відповідно до якого основним типом школи навчання ставала двомовна, так звана утравквістична. Усього у Східній Галичині

двомовними стали 1794 школи. Кількість українських шкіл швидко скорочувалася: ось як виглядало це в цифрах: з 2426 в 1921–1922 рр. до 352 у 1937–1938 рр.¹

Ще в гіршому становищі була середня освіта. Якщо в 1931 р. одна польська гімназія припадала на 16 тис. поляків, то одна українська аж на 230 тис. українців². Із загальноосвітніх середніх шкіл у 1939 р. працювало лише 5 українських державних, в яких навчалася 2050 учнів та 18 платних приватних із ще 3571 учнем³.

Через таку політику польського уряду тільки мала частина українців могла отримати середню освіту. Спроба задовольнити потребу українців у середніх освітніх закладах зробило товариство “Рідна школа”⁴. Активність виявляло товариство “Проствіта” у Львові (засноване в 1868 р.)⁴. Уряд Радянської України проводив свою політику, аби збільшити прибічників Радянської влади у Східній Галичині. Тому щорічно відлялися кошти на фінансування “Просвіти”⁵.

Великі труднощі існували на терені вищої освіти. Українці зазнавали дискримінації на отримання університетського навчання. У Західній Україні було чотири вищі навчальні заклади: університет, політехнічний інститут, ветеринарна академія та академія зовнішньої торгівлі. Та українців там навчалася дуже мало через установлену для них процентну норму прийому. Наприклад, у Львівському університеті українців було близько 5%. Також ще в серпні 1919 р. ректорат університету оголосив, що до нього будуть прийматися тільки громадяни польської держави, які виконали обов'язок військової служби в польській армії та громадяни союзних з Польщею країн. Викладачів-українців було звільнено. Тому українські наукові інституції взяли на себе завдання зорганізувати систематичні курси, що змогли б дати українській молоді вищу освіту. Це взялося зреалізувати Українське Наукове Товариство ім. Т.Шевченка, Товариство українських наукових викладачів ім. Петра Могили і Ставропільське братство при греко-католицькій церкві Успіння Пресвятої Богородиці. Незважаючи на перешкоди польської влади, на початку 1920 р. було утворено ряд гуртків, а в грудні цього року виникають університетські курси з трьома відділами: філософським, правничим і медичним. Так розпочав своє життя “таємний університет”, організований без дозволу властей⁶. Викладання в ньому велося конспіративно в приміщеннях різних українських установ, часом навіть у помешканнях професорів, а то й у холодних льохах, у вологих пивницях.

У 1923 р. вдалося видати й перший науковий студентський журнал “Історичний вісник” за редакцією проф. Івана Крип'якевича. У журналі друкувалися статті студентів, котрі брали участь у семінарі проф. І.Крип'якевича. І хоч вийшло лише 3 номери, це був значний успіх.

На які ж кошти існував Український університет? На канікулах студенти мусили дбати про своє забезпечення. Для цього молодь проводила величезну збіркову акцію, що покривала всі видатки університету. Також пожертви йшли від української еміграції в Америці, Чехії.

Польські урядовці видали розпорядження, яке забороняло професорам державних гімназій брати участь у роботі Українського університету під загрозою звільнення і дисциплінарного слідства. Майже всі викладачі були професорами гімназій, тому частина курсів в університеті вже не викладалася. Щоб

"відбити" студентів від "таємного університету", у краї дипломів ніхто не визнавав. Постійне цькування поліції, арешти студентів і викладачів зробили свою справу, і восени 1925 р. Український "таємний університет" припинив своє існування.

З 1920 по 1925 рр. в Українському університеті викладало понад 50 професорів. Серед них: доктор С.Балей, Ф.Колесса, К.Студинський, В.Щурат, Л.Білецький, І.Раковський, Я.Гординський та Ю.Рудницький (Юліан Опільський); В.Кучер, М.Панчишин, Є.Давидяк, Х.Лебідь-Юрчик.

Український університет став відомим міжнародній громадськості та дістав підтримку окремих її кіл. Вищі навчальні заклади європейських держав – Чехословаччини, Австрії, Німеччини та "вільного міста" Гданська зараховували студентам Українського університету роки навчання.

Підпільний університет, незважаючи на переслідування польської поліції, арешти, побиття й суди, дав вищу освіту 1500 українським студентам. Випускники філософського факультету працювали в товариствах "Рідна школа", "Просвіта", які хоч трохи задовольняли потребу українців в освітніх закладах. Студенти-правники працювали в кооперативах ревізорами, інспекторами, у правничому відділі, директорами в повітових союзах.

Діяльність українського таємного університету була унікальним явищем в історії світової культури. Він явив світовий приклад самовідданого відстоювання національної гідності поневолених українців, демонстративний протест проти польської окупації, прагнення до світових вершин знань і науки.

Не можна обійти увагою і українські молодіжні товариства, які поєднували навчальний та виховний процеси на народно-національному ґрунті. Йдеться про товариства "Сокіл", "Січ", "Луг", "Пласт"⁷. У них молодь навчалася організаційної діяльності, оборони основних українських національних інтересів. Велика увага приділялася фізичному розвитку молоді, що пояснювалося не тільки бажанням мати здорове покоління в майбутньому, а й виховати майбутнього воїна, готового до важкої боротьби за відновлення Української державності; значне місце відводили культурно-просвітницькій роботі: читали реферати з історії України, обговорювали книги та часописи, проводили концерти та вистави – виховували свідомого патріота-українця.

Боротьба за молодь являла собою надзвичайно делікатне й важливе питання в українсько-польській конфронтації. Крім забезпечення дітей освітою, українці бажали, щоб школи підносили національну свідомість і культуру корінного населення.

¹ Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії. (1920–1939) – К., 1985. – С. 129–129.

² Історія України / За ред. Ю.Зайцева. – Львів, 1996. – С. 276.

³ Українська культура / За ред. Д.Антоновича. – К., 1993. – С. 86;

⁴ Сомчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993. – С. 489.

⁵ Нарис історії "Просвіти". – Львів, 1993. – С. 45.

⁶ ЦДАГО України. – Ф.1, оп.16, спр.1.

⁷ Хобзвэй П. Таємний університет у Львові // Україна. Наука і культура. – К., 1991. – С. 47, 56, 58.

⁸ Андрухів І. Західноукраїнські молодіжні товариства "Сокіл", "Січ", "Пласт", "Луг". – Івано-Франківськ, 1992. – С. 26, 53, 65.

Надійшла до редколегії 02.10.01

О.Д.Бойко, канд. іст. наук

В.К.ВИННИЧЕНКО: ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ 1917 р.

Висвітлюється політична діяльність В.К.Винниченка в 1917 р.

Considered political points of Vinnichenko and his political activity in Ukraine in 1917.

Серед проводу Української революції В.К.Винниченко був яскравою і суперечливою постаттю. В його діяльності відбувалися злети й падіння, значні, навіть кардинальні зміни світогляду, ідеологічних пріоритетів. Вершиною політичної кар'єри став 1917 р., коли Винниченко був найбільш активним, енергійним і дієвим українським політиком. Вражає самий перелік посад, які займав цей визнаний лідер українського руху: голова УСДРП, головний редактор "Робітничої газети"; член та заступник голови Центральної Ради, член Комітету УЦР; голова першого українського уряду Генерального Секретаріату і генеральний секретар внутрішніх справ в його складі. Водночас Винниченко виступав керівником або активним учасником практично всіх головних подій Української революції. Керував роботою Українського Національного конгресу, першого та другого військових, селянського та робітничого з'їздів. Очолював першу (травень) і другу (липень) українські делегації до Петрограда; вів переговори з делегацією Тимчасового уряду в Києві 29-30 червня. Був автором та редактором багатьох відозв, звернень, декларацій, а також головних законодавчих актів УЦР – Універсалів. Без перебільшення, Володимир Винниченко стояв біля колиски українського державотворення.

Практично виключений з політичного життя напередодні революції, він одразу після падіння самодержавства повернувся в Україну і поринув у політичну діяльність. 22 березня виступав на зборах міської організації УСДРП, організував видання з 30 березня щоденного друкованого органу партії – "Робітничої газети". 4-6 квітня провів відновлювальну конференцію УСДРП, яка обрала його головою ЦК партії.

Ще до приїзду Винниченка його кандидатура через партійні суперечки не пройшла на кооптації до Центральної Ради. Проте вже на Українському Національному конгресі він виглядав однією з ключових фігур, керував засіданнями, виступив з доповіддю, брав участь у дискусіях. Був обраний разом з С.Єфремовим заступником голови УЦР та членом її Комітету. З цього часу почався стрімкий злет політичної кар'єри Винниченка, швидке зростання його авторитету. Уже влітку 1917 р. він належав до найпопулярніших лідерів Української революції. Свідченням того стали чотири мандати до Центральної Ради, отримані від різних політичних та громадських організацій. Авторитет Винниченка визнавали також і в Петрограді, саме він очолював переговорний процес між Центральною Радою та Тимчасовим урядом.

Що ж становив собою В.Винниченко як політик і державний діяч? Громадська думка склала враження про нього, головним чином, ґрунтуючись на фундаментальному мемуарно-публіцистичному творі "Відродження нації", де Винниченко гіперболізував соціальний компонент в Українській революції й створив собі імідж лівого радикала, націонал-комуністичного діяча. Але така характеристика стосувалася пізнішого часу, коли Володимир Кирилович під впливом революційних подій, поразок українського державотворення пережив певну світоглядну еволюцію. У 1917 р. він був поміркованим демократичним діячем, далеким від комуністичних ідеалів, з позитивною конструктивною програмою,